

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(18)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Саввич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки

Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Кривобороденко Г. П., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Поляков О. М., д-р екон. наук, проф., Радзівеський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, проф., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Джинчарадзе Н. Г., д-р філос. наук, проф., Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Охременко О. Р., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подоляка А. М., канд. юрид. наук

М43 Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. —

ISBN 966-608-120-2

К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2008. — Вип. 2(18). — 372 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст. — ISBN 978-966-608-923-9

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник «Наукові праці МАУП» зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України «Наукові праці МАУП» визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2

ISBN 978-966-608-923-9

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2008
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	6	Шкор О. Н. <i>Использование интернет-ресурсов в транспортной логистике Республики Беларусь</i>	59
Шостак Л. Б. <i>Інструменти забезпечення конкурентної позиції України у глобальному економічному просторі</i>	6	Кушнір Л. В. <i>Висвітлення питання інноваційної діяльності та управління нею у психолого- педагогічній літературі</i>	64
Дікарев О. І. <i>Стратегії та завдання економічної дипломатії України на світовому ринку енергоресурсів</i>	13	Пономаренко Т. М. <i>Загальна характеристика формування сфери освітніх послуг</i>	72
Гаврилюк Л. Л., Мельник П. П. <i>Система управління, капіталізації та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності у науковій діяльності</i>	20	Масалковська А. <i>Типізація форм міжнародної економічної діяльності</i>	79
Смерічевська С. В. <i>Макроекономічні аспекти формування управлінських стратегій в інноваційному розвитку системи вищої освіти України</i>	25	Недашковська Н. В. <i>Соціально-економічні наслідки епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні</i>	87
Жаболенко М. В., Жданова Н. О. <i>Інновації в галузі використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі</i>	28	Ютовець С. О. <i>Формування понятійного апарату управління охороною здоров'я в Україні в сучасних умовах</i>	93
Кайшева Л. І., Кулик Р. О. <i>Вибір конкурентоспроможної територіальної моделі розвитку економіки України</i>	31	Щокін Р. Г. <i>Теоретичні основи статистичного забезпечення управління</i>	102
Солопенко Р. І. <i>Методика прийняття управлінських рішень в системі інноваційного менеджменту авіаційного підприємства</i>	35	Якименко Д. В., Макул Л. Я. <i>Механізм управління економічної устойчивостью морских торговых портов</i>	108
Жучкова С. В. <i>Організація державного управління діяльністю банків в Україні</i>	40	Солопенко Т. Р. <i>Економічне обґрунтування управлінських рішень в системі міжнародного маркетингового менеджменту авіаційного підприємства</i>	112
Топалова І. А. <i>Оптимізація оподаткування прибутку підприємств</i>	45	Кобзєва О. В. <i>Порівняльні особливості управління навчальним процесом недержавних вищих закладів освіти</i>	117
Храновська Х. <i>Теоретико-методологічні основи дослідження управління якістю трудового життя</i>	52	Халамендик В. Д. <i>Миколаївський державний університет імені В. О. Сухолинського: історичний шлях і сучасність</i>	122
		Топчій С. П. <i>Напрями інвестиційної діяльності сучасних акціонерних товариств</i>	128

СТРАТЕГІЇ ТА ЗАВДАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 2(18), с. 13–19

Аналізуються тенденції розвитку світової енергетики і можливі стратегії енергетичної дипломатії щодо забезпечення інтересів України на ринку паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР).

Сегмент українських ділових кіл, орієнтованих на зовнішньоекономічні зв'язки, вже в цілому склався. На зміну універсальним стратегіям виходу на зовнішні ринки йдуть процеси концентрації, спеціалізації та централізації. Проходить поверхове розуміння світового ринку, нав'язане нашими ринковими романтиками першої хвилі, як середовища максимальної підприємницької свободи й беззастережної комерційної поведінки, на що глобальні актори реагували антидемпінговими санкціями. Проте з'являються, особливо в енергосекторі, прояви самостійної “корпоративної дипломатії”, яка не завжди збігається із загальнодержавними інтересами, тобто із завданнями державної економічної дипломатії.

Провідні держави світу усвідомлюють небезпеку занурення в анархію конкурентної боротьби в умовах глобалізації. Виявляється готовність до взаємодії, пошуку колективних відповідей на виклики в енергетичній сфері.

Поступово формується дво- і багатостороння економічна та енергетична дипломатія. Економічна дипломатія має інструментарно супроводжувати вихід вітчизняного бізнесу на зовнішній ринок і навіть в зовнішню політику. Дипломатичний елемент генерує для цього об'єктивного процесу, який спостерігається у всіх країнах світу, “правила гри”. А на ринку ПЕР економічний вимір трансакцій вагомо залежить від політичних інтересів акторів, які визначаються все більше в термінах національної безпеки.

Зовнішня політика в енергетичній сфері все більше фокусується на питаннях забезпечення національної безпеки. Так, країнами “вісімки” в

енергетичній сфері проголошені такі основні принципи:

- доступ до безпечних, економічних і надійних джерел постачання енергії є необхідною умовою прогресу;
- вжиття заходів щодо запобігання різких коливань цін на нафту і зміцнення енергетичної безпеки шляхом ширшого використання ринкових механізмів, диверсифікованості постачань енергії, підвищення енергоефективності, вдосконалювання інформаційного обміну, а також розвитку глобального енергетичного діалогу;
- спрямованість зусиль світового співтовариства на забезпечення стабільності й надійності у функціонуванні світової системи постачання енергетичних ресурсів, у тому числі на розвиток і підвищення надійності транспортної інфраструктури.

Водночас розвиваються процеси глобалізації світових енергетичних ринків. Ринки енергоресурсів, які раніше були локальними, еволюціонували до регіональних і глобальних ринків окремих енергоресурсів та регіональних ринків. Аналітики прогнозують, що результатом розвитку енергетичних ринків стане формування глобального енергетичного простору з однаковими “правилами гри”. І тому, хто ці правила встановлюватиме, буде легше за ними грати. Вже сьогодні, заздалегідь до того, як цей простір буде остаточно сформовано, розгортається боротьба за перспективні ключові позиції на цьому просторі, і успіхи в цій боротьбі багато в чому буде визначати енергетична дипломатія.

Розглянемо проблеми й завдання економічної дипломатії України на прикладі *енергетичної дипломатії*, оскільки енергоресурси є одним з найважливіших компонентів сучасної системи світового господарства.

Передусім активізувати діяльність дипломатів у цій сфері необхідно з метою пошуку балансу інтересів між групами країн-експортерів і країн-імпортерів енергоносіїв. Дипломатичні стратегії мають забезпечити діяльність українських підприємств в умовах посилення конкуренції на корпоративному рівні, а також між окремими енергоресурсами і на довгострокову перспективу.

Проаналізуємо процеси глобалізації в енергетиці з урахуванням наступних тенденцій: зростання в добутку й виробництві частки енергоресурсів, яка потрапляє у міжнародну торгівлю; інтернаціоналізація великих енергетичних проєктів на базі залучення для їх реалізації зарубіжних інвестицій; зростаюча віддаленість центрів добутку енергоносіїв від центрів споживання і транспортної інфраструктури світового енергетичного господарства (танкерного флоту, парку залізничних цистерн, трубопроводів, сховищ); підвищення ролі в ПЕК транснаціональних енергокомпаній, які спираються у своїй діяльності на підтримку урядів, у тому числі на дипломатичну сферу.

На думку автора, при здійсненні енергетичної дипломатії необхідно забезпечити ефективний баланс між завданнями підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробництв і зростання української присутності на світовому енергетичному ринку, а при збільшенні зовнішніх цін на енергоносії враховувати наслідки для цінової конкурентоспроможності підприємств національної обробної промисловості.

Аналізується складний комплекс проблем у зв'язку з посиленням конкуренції між альтернативними транспортними і транзитними маршрутами доставки енергоносіїв і наслідками конкуренції — загостренням політичних проблем.

Прикладом може слугувати дискурс навколо теми “газової ОПЕК”, в якому активними є саме політики, а не бізнесмени. І це не дивно. Справа в тому, що відносини між країнами, багатими на вуглеводні, й державами, залежними від імпорту цих енергоносіїв, сьогодні є надзвичайно загостреними. Такі основні актори ринку ПЕР, як ОПЕК, РФ, США, ЄС, мають різні погляди щодо “правил гри”. США і деякі країни Європи відкрито проголошують принцип інтернаціоналізму стосовно запасів нафти й газу. На їх думку, держа-

ва, яка володіє енергоресурсами, має зобов'язання ділитися ними з економічно розвиненими країнами за мінімальними цінами. Цілі і пріоритети зовнішньої енергетичної політики США визначені у Національній енергетичній стратегії 1991 р., що була оновлена в 1998 р., а у 2001 р. доповнена кількома новими положеннями. Як основна мета зовнішньої енергетичної політики декларується підвищення енергетичної безпеки США поряд зі зміцненням і розвитком системи глобальної енергетичної безпеки. Передусім ідеться про виключення перебоїв у постачаннях енергоресурсів і різких коливань світових цін на енергоносії, а також про збереження своїх власних запасів енергоресурсів, переважно нафти. Для досягнення поставлених цілей вважається за необхідне збільшення зусиль щодо доступу до світових енергетичних ресурсів. Міністерство енергетики прямо визначило зони особливих енергетичних інтересів США, включаючи контроль і спостереження. Але ці зони становлять інтерес і для інших країн — і постачальників, і споживачів енергоресурсів [14].

До зони зовнішньополітичних інтересів США входять іноземні території, на яких розташовані найпродуктивніші родовища вуглеводнів і відповідна інфраструктура, у тому числі термінали. До сфери уваги США належать також світові ділянки можливого перекриття нафтогазового транзиту. Такий підхід передбачає застосування економічних, політичних і навіть військових важелів [12]. Війна в Іраку — це не тільки вирішення нафтового питання, йдеться про прагнення США встановити політичну гегемонію у цьому регіоні. Близькосхідна нафта є важливішим аргументом цієї гегемонії, а контроль над країнами Перської затоки дає великий геостратегічний виграв у стриманні ісламського світу, у підтримці Ізраїлю та впливі на події у Центральній Азії і на Кавказі. Окремі сенатори США запропонували створити “енергетичне НАТО” з метою стабільного забезпечення вуглеводнями [9].

У свою чергу, РФ використала у 2006 р. свої методи тиску на транзитні держави — Україну і Білорусь. РФ переходить на трирівневу модель економічної дипломатії на пострадянському просторі. Згідно з цією стратегією передбачається формування інтеграційного ядра, яке поступово підтягує до себе інтеграційну периферію, і побудова прагматичних, винятково ринкових принципів відносин з країнами, які дистанціюються від РФ для реалізації альтернативних інтеграційних проєктів. На думку російських експертів, енерге-

тична інтеграція починається задовго до прийняття політичного рішення. Початок цьому процесу дають об'єктивні технологічні та управлінські процеси, такі як обмін електроенергією й потужностями між сусідніми країнами чи двосторонні контракти на постачання газу.

Справді, сама по собі енергетика є системою, яка змінюється досить повільно. Енергетичні об'єкти є капіталомісткими, мають тривалі терміни експлуатації. Їх модернізація потребує значних зусиль і коштів. Тому можливі помилки у стратегії розвитку енергетики потребують значних зусиль для їх виправлення, що досить наочно демонструє наше сьогодення. Зношені та морально застарілі основні фонди енергетики потребують оновлення, що неможливо зробити швидко. Водночас відносини у сфері енергетики змінюються досить динамічно. Порівняно з технічними і технологічними змінами майже миттєво проходять реформа власності, реструктуризація, корпоратизація; досить швидко змінюються ціни на енергетичних ринках.

Наявність значних нафтогазових ресурсів і геостратегічне положення є головними факторами, що зумовлюють роль РФ як одного з головних гравців на світовому енергетичному ринку. Країна посідає перше місце у міжнародній торгівлі природним газом і друге — з експорту нафти, вона володіє потужною трубопровідною системою і портами як в Європі, так і в Азії. Інтереси провідних країн світу і транснаціональних компаній сьогодні тісно прив'язані до осі Європа — Азія. Тому нафтогазова політика Росії сьогодні є одним з головних інструментів її зовнішньої політики [1].

Особливе місце в енергетичній стратегії Росії займають питання інтеграції у світовий енергетичний простір. Якщо раніше була відсутня єдина політика регулювання експорту, імпорту і транзиту енергоресурсів, а перспектива економічної інтеграції російського енергетичного сектора у світову економіку розглядалася здебільше з погляду одержання доходів у бюджет від експорту нафти і газу, то сьогодні ставиться завдання переходу країни від ролі переважно постачальника сировинних ресурсів до ролі самостійного учасника світового обороту енергетичних товарів [5].

Основними принципами державної енергетичної політики на зовнішньому ринку проголошені такі: диверсифікованість товарної структури експорту, підвищення частки продукції переробки; диверсифікованість ринків збуту енергоресурсів, розширення географії присутності російських компаній на міжнародних ринках; підтримка про-

ектів, пов'язаних із залученням іноземного капіталу в Росію. Відносини РФ з ЄС розглядаються як співпраця давніх партнерів в енергетичній сфері.

Проте сьогодні відносини Росії з ЄС ускладнює той факт, що Росія все ще не приєдналася до Європейської енергетичної хартії. Експерти ЄС стверджують, що російські компанії, поки їм це дозволяють їх власні фінансові й технологічні можливості, не хочуть конкуренції з боку іноземних компаній. У РФ стурбовані тим, що в умовах вільної конкуренції на ринках електроенергії й газу вона практично втратить можливості одержання нею довгострокових інвестицій, необхідних для забезпечення поставок на ринки ЄС.

Європейська комісія має свій погляд на ці самі проблеми і пропонує країнам — членам ЄС відмовитись від самостійної політики щодо закупівлі енергоресурсів і передати ці повноваження спеціальному органу. Таким чином, планується формування європейської монополії на транзакції з газом з метою зниження ціни на газ і розвиток конкуренції між постачальниками [6].

У такій ситуації транскордонна торгівля контролюється державою й погоджується обмеженим колом урядових організацій і компаній. Іншими словами, має місце контрольована інтеграція. На цьому етапі енергетична інтеграція між країнами слугує розширенню й розвитку інфраструктури на підставі корпоративних (у країнах з розвинутою ринковою економікою) чи міждержавних угод (у країнах з плановою чи "перехідною" економікою). Основними зацікавленими акторами при цьому виступають енергетичні компанії.

Дипломатія, безумовно, повинна забезпечувати операції вітчизняного бізнесу інформацією і практикою її використання в договірно-правовому середовищі країни транзакції. Економічна дипломатія сьогодні — це важливий інструмент зміцнення міжнародної конкурентоспроможності країни, отримання вигоди й конкурентних переваг на світовому ринку. Тому в останні роки найбільше поширені активні форми економічної дипломатії, включаючи політико-дипломатичну підтримку й лобіювання вітчизняного експорту, численні взаємопов'язані заходи щодо покращання умов доступу національних компаній до зарубіжних ринків (передусім торгово-політичні заходи), використання багатосторонніх і регіональних організацій для позиціонування власних інтересів, цілеспрямований вплив на партнерів із застосуванням фінансових, ресурсних та інших засобів впливу. Звичайно, український бізнес і

дипломатія теж перебувають під таким впливом, особливо в паливно-енергетичному комплексі (ПЕК). Тому політика України в галузі експорту та імпорту паливно-енергетичних ресурсів має будуватися виходячи з розуміння своїх можливостей і глобального середовища ПЕК та інтересів таких акторів, як США, ЄС і РФ.

Основні положення політики щодо ПЕР відомі: максимальна диверсифікація джерел поставок енергоресурсів і відмова від залежності від одного, хоча й дуже важливого, джерела. Жозе-Мануель Баррозу, голова Єврокомісії, наголошує на тому, що енергетика має стати складовою всіх зовнішніх відносин Євросоюзу [15]. Це означає розвиток енергетичних відносин з міжнародними партнерами, причому в розширеному географічному контексті. Голова Єврокомісії також констатує факт залежності від поставок енергоресурсів, особливо газу, від найближчих сусідів — РФ, Алжиру й Норвегії. В ЄС вважають, що така ситуація створює певні загрози у зв'язку із зростанням зовнішніх ризиків для енергетики Західної Європи у вигляді політичних проблем РФ з транзитними країнами, нестабільності ситуації навколо Алжиру. Тому ЄС готовий піти за енергією далі — в Африку, на Близький Схід, у Центральну Азію.

Справді, на ЄС припадає 22 % споживання всіх енергоресурсів у світі. Сьогодні близько 80 % споживання нафти й газу у 27 країн — членів ЄС припадає на імпорт — переважно з РФ, Норвегії, Північної Африки, а також Західної Африки й Близького Сходу. Прогнозується, що у найближчі 20 років залежність від імпорту зросте до 90 % [4]. Основний принцип енергетичної політики ЄС має назву конвергенційного, що передбачає розподіл відповідальності між окремими компаніями, національними органами виконавчої влади і ЄС в цілому, а також поступове зближення позицій окремих країн і формування єдиної європейської позиції. Але події кінця 2005 — початку 2006 р. — газовий конфлікт між Україною і Росією, який мав безпосередній вплив на енергетичну безпеку Європи, — змусили керівництво Євросоюзу прискорити цей процес.

У рамках нової енергополітики Єврокомісією у 2007 р. було запропоновано низку цільових програм, спрямованих на можливі домовленості з РФ про відкриття газових ринків для незалежних виробників. У Євросоюзі також прагнуть отримати рівні права з російськими інвесторами для європейських енергокомпаній при видобутку нафти й газу в РФ.

У проекті нової енергетичної політики ЄС також наголошується на необхідності розширити зв'язки з Норвегією, яка є членом Європейського економічного простору (разом з ЄС, Швейцарією та Ісландією). Крім того, ЄС має намір будувати "стратегічне енергетичне партнерство" з Алжиром, третім після РФ й Норвегії постачальником газу в ЄС. Також мають бути посилені взаємовідносини з Катаром, котрий зараз реалізує масштабний проект з експорту природного газу.

Крім того, в ЄС мають надію на енергоресурси із Середньої Азії та Азербайджану. Вже сьогодні 90 % каспійської нафти, експортованої через порт Новоросійськ РФ чи турецький Джейхан, іде до ЄС. Євросоюз підписав угоди про співробітництво в енергетичній сфері з Азербайджаном і Казахстаном, які сприятимуть покращанню транспортуванню каспійських ПЕР в ЄС. Зараз в ЄС готують енергетичні угоди з Туркменистаном та Узбекистаном. Раніше ЄС з політичних причин уникав угод з країнами з авторитарними політичними режимами. Тепер ЄС діє в рамках стратегій економічної дипломатії США та КНР. США має досвід успішної співпраці з недемократичною Саудівською Аравією, а КНР — із Суданом, Іраном, Венесуелою. В умовах глобальної конкуренції за енергоресурси у ЄС вже немає інших варіантів, крім як укласти угоди навіть з такими країнами, як Узбекистан і Туркменистан, зазначають експерти дослідницького центру Global Insight [7].

Вирішення нагальних питань енергетичного забезпечення в Україні тривалий час відкладалося на невизначений час, стратегічні питання розвитку енергетичного сектора економіки залишалися нерозв'язаними. Ситуація ускладнюється через практичну відсутність диверсифікації імпорту, який монополізовано РФ як з нафтою, газом, так і ядерним паливом. Експортні можливості країни, які в часи СРСР були досить значними, втрачено. Нові зусилля в цьому напрямі є ще досить ситуативними і не можуть приносити довгострокових успіхів.

Таким чином, ситуація в енергетичному секторі є досить складною. Тим більш потрібні вважені кроки щодо тактичних дій в енергетичній дипломатії та внутрішній енергетичній політиці, а також особливо у визначенні стратегічних пріоритетів цієї політики. До того ж існують й певні переваги. Так, у полі зовнішнього тяжіння України перебуває понад 30 країн, через її територію пролягають найкоротші і найзручніші шляхи на напрямках: Балтика — Чорне море, Північна і Центральна Європа — Закавказзя і Центральна Азія. Наявність

незамерзаючих портів на Чорному та Азовському морях і в гирлі Дунаю, а також річкових водних артерій, розвинена мережа залізниць, автомобільних шляхів, трубопроводів у широтних і меридіональних напрямках створюють необхідні передумови для активної участі нашої держави у міжнародному поділі праці з перетворенням її на провідну країну-транзитера на євразійському просторі. Ці можливості України враховують і в ЄС, і в РФ.

До недавнього часу енергетичне співробітництво між Україною та ЄС здійснювалося в рамках Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) від 14 червня 1994 р. 1 грудня 2005 р. у рамках саміту “Україна – ЄС” відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі між Європейським Союзом та Україною. У рамках цього меморандуму сторони мають намір розвивати співпрацю у таких напрямках: ядерна безпека, інтеграція ринків електроенергії та газу, підвищення безпеки енергопостачання і транзиту вуглеводнів, структурна реформа, підвищення стандартів із техніки безпеки та охорони довкілля у вугільній галузі, а також енергоефективність. Стабільні та надійні відносини з Україною є дуже важливими для ЄС. По-перше, сьогодні українські газо- та нафтотранспортні системи забезпечують поставки російських енергоресурсів до європейських країн. І навіть введення в експлуатацію Північноєвропейського газопроводу не позбавить Європу від цієї залежності з причини його недостатньої потужності. По-друге, використовуючи транзитні можливості України, Європа разом з Україною та іншими країнами може організувати транзит енергоресурсів з Каспійського регіону, оминаючи територію РФ. Початок цього процесу вже покладено зі спорудженням трубопроводу Одеса – Броди. Подальші перспективи цього нафтопроводу визначає підписана у січні 2003 р. угода між українськими та польськими компаніями про створення спільного підприємства щодо його добудови в напрямі Полоцьк – Гданськ. Довжина нового нафтопроводу – близько 500 км, пропускна спроможність – 25 млн т. Проект підтримано керівництвом ЄС і США. Втім, Україна запроваджує нові ініціативи щодо поширення міжрегіонального співробітництва: у листопаді 2005 р. вона запропонувала своїм партнерам по ГУАМ розглянути проект створення Придунайського енерготранспортного мосту, за яким передбачається створення енерготранспортних коридорів, передусім у сфері електроенергетики, транспортування нафти за участі Азербайджану, Туреччини, Румунії, Болгарії,

країн Балканського регіону, а також Казахстану, Туркменистану та Росії [2].

В ОПЕК приглядаються до цих перспектив. Тому важливим моментом у плануванні дипломатичних заходів є врахування можливостей ОПЕК. Незважаючи на величезний вплив на нафтовий ринок, ОПЕК володіє лише 40 % обсягів світового видобутку нафти, але їй належить 77 % усіх розвіданих світових запасів нафти. Країни, що не входять в ОПЕК (Канада, Велика Британія, Норвегія, Мексика, Китай, Росія і США), добувають близько 60 % нафти, але при цьому їх власні запаси досить швидко виснажуються. Сумарні запаси нафти країн – членів ОПЕК сьогодні оцінюються в 1 трлн 265 млрд барелів, резерви Росії та інших країн СНД складають 447 млрд барелів, Північної Америки – 381 млрд барелів, а країн, що розвиваються і не входять в ОПЕК, – 282 млрд барелів. Майже всі країни ОПЕК надто залежать від доходів своєї нафтової промисловості. Винятком є Індонезія, яка одержує істотні доходи від туризму, лісу, продажу газу та інших сировинних матеріалів. Для інших країн ОПЕК рівень залежності від експорту нафти змінюється від 48 % (найнижчий показник) у випадку з Об'єднаними Арабськими Еміратами до 97 % у Нігерії [11]. Експорт сировини, будучи основним джерелом доходу країн, “тягне” за собою і внутрішню економіку. З цього випливає, що економіка країн – учасників картелю прямо залежить від світових цін на нафту.

Економіка РФ страждає від високих нафтових цін не менше, ніж економіки держав – імпортерів нафти. Високий рівень цін на нафту призвів до серйозного припливу в РФ іноземної валюти і до збільшення витрат при виробництві вітчизняних товарів з більшою доданою вартістю.

Таким чином, аналіз світової енергетичної політики дає змогу зробити наступні найбільш принципові висновки, які необхідно враховувати Україні: сучасні тенденції у світовій енергетичній сфері – зростання споживання енергоресурсів, трансформація і глобалізація енергетичних ринків, формування нових центрів енергоспоживання і нових напрямів енергопотоків – надають нового змісту і зовнішній політиці країн світу. Водночас із загостренням боротьби за встановлення контролю над районами видобутку енергоресурсів та їх потоками, а також унаслідок виникнення суперечок у цій сфері між окремими країнами посилюється роль енергетичної дипломатії як у забезпеченні національної безпеки країн, так і глобальної світової безпеки.

Провідні держави світу, приділяючи велику увагу енергетичній дипломатії, закладають її основні принципи у довгострокові енергетичні стратегії, які є найголовнішими програмними документами розвитку національних економік. У зовнішній енергетичній політиці енергодефіцитних країн закладено два найважливіших напрями: отримання доступу до запасів енергоресурсів у різних регіонах світу і диверсифікація імпорту не тільки за джерелами, а й за маршрутами [3; 10]. Для цього національні компанії залучаються до розробки іноземних родовищ, використовуються схеми “заміщення” для придбання енергоносіїв, країни беруть участь у міжнародних енергетичних проєктах. Стратегічними цілями країн — постачальників енергоресурсів є розширення своєї присутності на світових енергетичних ринках, розвиток та вдосконалення систем транспортування енергопродуктів, залучення іноземних інвестицій у розвідку та розробку своїх родовищ.

Розвиток багатосторонніх відносин України з Росією та ЄС в енергетичній сфері, особливо щодо транспортування енергоносіїв, має бути стратегічного довгострокового і більш прагматичного характеру. Україна повинна розвивати свої міжнародні енергетичні відносини за такими головними напрямками:

- пошук балансу політичних та економічних інтересів у сфері диверсифікації джерел постачання і шляхів транспортування нафти і газу;
- формування і реалізація транзитної політики з урахуванням транспортної стратегії як РФ, так і ЄС;
- профілактика або протидія щодо можливих негативних наслідків від дій або намірів інших країн, що суперечать національним інтересам України (наприклад, обхідні маршрути енергопостачання);
- розширення коопераційного співробітництва українських компаній з російськими та європейськими компаніями;
- участь у розробці та реалізації довгострокової стратегії енергозабезпечення у Євразії.

Таким чином, паливно-енергетичний комплекс України має певний набір дійових стратегій для проведення успішної імпортно-експортної політики. Український ПЕК також має певний досвід на своєму невеликому незалежно пройденому шляху, що відзначився як успіхами, так і помилками. Сьогодні реалії такі, що не можна втішатися досягненнями, а необхідно виправляти помилки і рухатися далі. І на цьому шляху найважливіше

завдання — уникати відкритої конфронтації з основними акторами енергетичних відносин. Негативним прикладом імпортно-експортної політики за останній час є можливе зростання цін за туркменський газ до 200 дол. Це якоюсь мірою зумовлено взаємовідносинами з постачальниками газу — РФ і Туркменистаном. Аналітики вважають, що зростанню тарифів сприяв і Євросоюз, який вже давно докоряє уряду Туркменистану за низькі ціни на газ [13]. У зв'язку з цим гостро постають питання щодо необхідності підвищення тарифів на газ для внутрішніх споживачів. Неврегульованість питань (або неякісне їх вирішення) щодо довгострокових умов імпорту і транзиту газу створює ризики для постачання газу в Україні.

Таким чином, гальмування з вирішенням газових проблем і, до речі, неконструктивні дії з боку України поряд з не завжди об'єктивною або некомпетентною інформацією, яку подають ЗМІ, призвели до ситуації, що не сприяє покращенню іміджу нашої держави. Але ця ситуація не є безвихідною, її необхідно конструктивно вирішувати. Події газової кризи (так званої “газової війни” з Росією) свідчать про це. Цей конфлікт чітко показав, що і Україна, і Росія сьогодні потрібні одна одній. Україна має враховувати, що всі транспортні шляхи і значні обсяги газу країн Середньої Азії (Туркменистан, Узбекистан, Казахстан) знаходяться під контролем російського “Газпрому”. А Росія добре розуміє, що у найближчій перспективі вона може розраховувати тільки на українську газотранспортну систему (введення в експлуатацію Північноєвропейського газопроводу планується на 2010 р., але його проєктна пропускну спроможність незначна: 27,5 млрд м³ на першому етапі будівництва і 55 млрд м³ — на другому). Газовий конфлікт також засвідчив, що Україна в таких загрозливих ситуаціях не повинна приймати жодних рішень під зовнішнім тиском.

На нашу думку, серед методів економічної дипломатії України важливими є сьогодні мобілізаційна дипломатія як інструмент визначення масштабів та умов отримання зовнішніх ресурсів для України на ринках ПЕР та адаптаційна дипломатія для забезпечення сумісності національної й світової економіки, нормальні/недискримінаційні умови роботи для вітчизняних компаній на глобальному ринку, активна, наступальна дипломатія для забезпечення ефективного позиціонування національних енергетичних інтересів у світовому господарстві та отримання переваг перед конкурентами.

Література

1. Ветров А. В. Международная практика дипломатического сопровождения торгово-инвестиционных проектов и сделок. — М.: Высш. шк., 2003. — 95 с.
2. Імпортно-експортна політика України в енергетичній сфері: стратегічні пріоритети / За заг. ред. А. Шевцова. — Д.: Регіон. філ. Нац. ін-ту стратегічних дослідж., 2005. — 126 с.
3. Каррьер Ги Каррон. Экономическая дипломатия. Дипломат и рынок. — М.: РОССПЭН, 2003. — 296 с.
4. Кокшкарёв А. Больше альянсов хороших и разных // Экологические системы. — 2007. — № 4 (<http://www.expert.ru>).
5. Чирсков В. Важные проблемы строительства магистральных трубопроводов. — http://www.rusoil.ru/opinions/o19.08.07_15.html
6. Andris Piebalgs Energy Commissioner Better Choice, Service and Prices in the New European Energy: Market Speech at the EU Energy Law Conf. — Brussels, 2007. — 6 p.
7. Energy News Analysis Services Global Insight. — <http://www.globalinsight.com/ProductsServices/ProductDetail769.htm#european>
8. Energy Security means Energy Transparency. G8 must act on commitment to oil and gas transparency. — http://www.transparency-usa.org/documents/EnergySecurity_July2006_001.pdf
9. Lugar. To increase cooperation on energy issues between the United States Government and foreign governments and entities in order to secure the strategic and economic interests of the United States, and for other purposes / The Committee on Foreign Relations. 109th CONGRESS2d Session S. 2435. — <http://www.theorator.com/bills109/s2435.html>
10. Siegel P. Energy Diplomacy. — <http://www.watchblog.com/democrats/archives/005381.html>
11. Tang J. With the Grain or Against the Grain? Energy Security and Chinese Foreign Policy in the E HU JINTAO Era. — Washington, DC: The Brookings Inst. Center for NorthEast Asian Policy Studies, 2006. — 32 p.
12. Thomas D. Kraemer Addicted to Oil: Strategic Implications of American oil Policy. May 2006. — <http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil>
13. Turkmenistan at the centre of energy diplomacy // REUTERS. — <http://uk.reuters.com/article/oilRpt/idUKL1468078520071114>
14. U.S. Energy Information Administration: International Energy Outlook 2005. — Washington, DC: US. Government Printing Office, July 2005.
15. Yergin D. Oil Diplomacy. — House Committee on Int. Relations Chairman Cambridge Energy Research Associates. — 2002. — June 20. — 14 p.

Україна має реалізовувати свої міжнародні енергетичні інтереси шляхом розвитку економічної дипломатії з РФ та ЄС в контексті пошуку балансу політичних та економічних складових у сфері диверсифікації джерел постачання і шляхів транспортування нафти і газу, а також профілактики протидії можливих негативних наслідків від дій інших країн.

Украина должна реализовывать свои международные энергетические интересы посредством развития экономической дипломатии с РФ и ЕС в контексте поиска баланса политических и экономических составляющих в сфере диверсификации источников поставок и путей транспортировки нефти и газа, а также профилактики возможных негативных последствий противодействия других стран.

In this way, the Ukraine should practice its international energy interest by means of economic diplomacy with RF and EU in a context of looking for political and economic parts' balance of energy resources' diversification of gas and oil transportation and prophylactics of possible negative results of other countries' actions.

Надійшла 17 грудня 2007 р.